

שיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת בשלח תשע"ח

"כל הנעשה תחת השמש - הכל בהכרזה מאיתו יתברך"

זאת עשיית לנו להוציאנו ממצרים (שמות יד, יא). מה קרה כאן? למה בהתחלה האמינו במשה, ועכשיו הם באים אליו בטענות? - אולי מפני שאינה דומה הבנה שכלית לראיה בעינים. בתחילה חשבו, אולי, שפרעה לא ירדוף אחריהם, או שהיו בטוחים שלא ירדוף אחריהם אחרי המכה הקשה שספג במכת בכורות. אבל עכשיו הם רואים שבניגוד למה שחשבו, פרעה רודף אחריהם, עם כל חיל מצרים סוסי ורכבו, וזה מפחיד אותם עד מאד.

האבן עזרא שואל כאן, ממה בעצם היה להם לפחד? הרי המצרים רדפו אחריהם עם כח קטן יחסית, של "שש מאות רכב בָּחוּר וְכָל רֶכֶב מִצְרַיִם" (שם, ז). אמנם לא כתוב מה היה מנינם של "כָּל רֶכֶב מִצְרַיִם", אבל אם "רֶכֶב בָּחוּר" היו שש מאות, כנראה ש"כָּל רֶכֶב מִצְרַיִם" לא מנה אלפים רבים. ממילא "יש לתמוה: איך ירא מחנה גדול של שש מאות אלף איש מהרודפים אחריהם? ולמה לא ילחמו על נפשם ועל בניהם"⁵? עונה האבן עזרא: "התשובה, כי המצרים היו אדונים לישראל, וזה הדור היוצא ממצרים למד מנעוריו לסבול עול מצרים ונפשו שפלה, ואיך יוכל עתה להלחם עם אדוניו"?... (אב"ע שם, יג) העבד לא מסוגל להתנגד לאדון! לא מפני שאין לו כח צבאי, אלא מפני שאין לו את עזות הנפש לעמוד ולהלחם נגדו.

עכ"פ, ישראל רואים את המצרים, ומפחדים. ומהי תגובתם? - הם באים בטרונאי אל משה רבינו: "המַבְלִי אֵין קָבְרִים בְּמִצְרַיִם לְקַחְתָּנוּ לְמוֹת בְּמִדְבָּר? מָה זֹאת עָשִׂיתָ לָנוּ לְהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם?" חז"ל מונים התנהגות זו כאחד מעשרה נסיונות שניסו ישראל את הקב"ה (ערכין טו, א). למה? מה היה עליהם לעשות? - היה עליהם לבטוח בה'. אם ה' הוציאם ממצרים בניסים גדולים כאלה, ודאי שלא עשה זאת כדי להמיתם במדבר. אם ח"ו היה רוצה להמיתם, היה יכול להשאיר אותם במצרים, ופרעה היה שמח לעשות את המלאכה. אבל ישראל לא עושים את החשבון הזה, אלא צועקים, ותגובה זו נחשבת להם כאחד מעשרה נסיונות שניסו את הקב"ה.

הנסיון במרה

אחרי שעוברים את ים סוף, מגיע נסיון נוסף במידת הבטחון: "וַיִּסַּע מֹשֶׁה אֶת יִשְׂרָאֵל מִיַּם סוּף, וַיֵּצְאוּ אֶל מִדְבַּר שׁוּר, וַיֵּלְכוּ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בְּמִדְבָּר וְלֹא מָצְאוּ מַיִם" (שמות טו, כב). שלשה ימים במדבר בלי מים בסוף חודש ניסן, כשמזג האוויר כבר די חם, אינו דבר של מה בכך. ולא רק בני ישראל הולכים במדבר, גם "צֵאן וּבָקָר, מִקְנֵה פְּבַד מְאֹד" (שם יב, לח) הולך איתם, וגם הם זקוקים למים. כמה בהמות בדיוק היו שם - איננו יודעים. אבל חמורים - ידוע כמה היו: "אֵין לָךְ כָּל אֶחָד וְאֶחָד מִיִּשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא הָיוּ עִמּוֹ תִּשְׁעִים חֲמוּרִים טַעוּנִים מִפְּסָפָה וְזֶהְבָּה שֶׁל מִצְרַיִם" (בכורות ה, ב). ששים רבוא איש, ולכל אחד תשעים חמורים - הרי כאן חמישים וארבעה מליון חמורים! נתאר לעצמנו עדר של חמישים וארבעה מליון חמורים נוערים

"וַיָּשׁוּבוּ וַיִּחַנּוּ לְפָנַי פִּי הַחִירָת" - נסיון במידת

הבטחון

שמעתי ממורי ורבי הג"ר חיים שמואלביץ זצ"ל, שרבו הגה"צ רבי ירוחם ליבוביץ זצ"ל (המשגיח של ישיבת מיר באירופה) אמר לו, שבפרשת בשלח צריך לדבר על בטחון, כיון שבפרשה זו יש הרבה ענינים הנוגעים למידת הבטחון. נדבר אפוא היום בענין זה.

הקב"ה מצוה את משה רבינו: "דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וַיָּשׁוּבוּ וַיִּחַנּוּ לְפָנַי פִּי הַחִירָת" (שמות יד, ב). לאחר שיצאו סוף סוף ממצרים, מצטווים ישראל לשוב על עקבותיהם, ולצעוד בחזרה לכיוון מצרים! לשם מה? "כדי להטעות את פרעה, שיאמר: תועים הם בדרכך"¹ (רש"י שם). טעות זו תגרום לו לרדוף אחרי ישראל, ואז - יכה ה' את פרעה וצבאו מכה נצחת, כפי שגילה הקב"ה למשה: "וְאָמַר פְּרָעָה לְבָנָי יִשְׂרָאֵל, נִבְכִים הֵם בְּאַרְצָךְ, סָגַר עֲלֵיהֶם הַמַּדְבָּר. וַחֲזַקְתִּי אֶת לֵב פְּרָעָה וַרְדֵּף אַחֲרֵיהֶם, וְאֶפְקְדָה בְּפָרְעָה וּבְכָל חֵילוֹ" (שם, ג-ד), ע"י הטבעתם בים סוף².

איני יודע, האם סיבת החזרה לאחור נאמרה לישראל. אפשר שלא נאמרה אלא למשה באופן פרטי, שלא על מנת למסור את הדברים לישראל³. וא"כ, הציווי לחזור לכיוון מצרים בניגוד לכל הגיון, הוא נסיון קשה מאד עבור ישראל, ששיעורו בודאי שצעד כזה עשוי לעורר את פרעה לרדוף אחריהם. ואולם, גם אם שמעו ישראל ממש שתכלית הנסיעה לאחור היא להביא בסופו של דבר להשמדת פרעה וחילו, הרי צריך מידת בטחון גדולה לעשות פעולה כזו שתגרום לפרעה לרדוף אחריהם, כאשר באופן טבעי לא נראה כיצד ניתן יהיה להתגבר עליו.

בנוסף לכך, היה עוד דבר בנסיעה זו, שמגדיל את הנסיון שָׁפָה הרבה מעבר למה שכבר הזכרנו: בגמרא מוכח, שעמוד הענן לא היה נוסע לעולם לאחור (יומא עה, ב). נמצא, שבמסע זה לא נסע עמוד הענן עם ישראל. עד כאן היו ישראל רגילים ש"ה' הָלַךְ לְפָנֵיהֶם... בְּעַמּוּד עָנָן לְנַחֲתָם הַדֶּרֶךְ" (שמות יג, כא), ולפתע אומר להם משה שלא להתייחס אל עמוד הענן [שנעלם מעיניהם, או המשיך לכיוון ים סוף, שם אנו פוגשים אותו שוב (שם יד, ט)]. ישראל היו יכולים לטעון למשה: איך נוכל לשמוע אליך לנסוע לאחור? הרי עמוד הענן מכחיש אותך! ואולם ישראל "שמעו לקול משה, ולא אמרו היאך נתקרב אל רודפינו... אלא אמרו: אין לנו אלא דברי בן עמרם" (רש"י שם, ד), למרות שיש סתירה לדבריו מעמוד הענן. זהו נסיון גדול לבני ישראל, והם עומדים בו בהצלחה⁴. הרי שהיתה לישראל מדה גדולה של בטחון באותה שעה.

נסיון נוסף בבטחון - על שפת ים סוף

אח"כ, כשמגיעים לים, המצב נראה כבר אחרת. ישראל מגלים שמצרים רודפים אחריהם - "וַיִּירָאוּ מְאֹד... וַיֹּאמְרוּ אֶל מֹשֶׁה: הַמַּבְלִי אֵין קָבְרִים בְּמִצְרַיִם לְקַחְתָּנוּ לְמוֹת בְּמִדְבָּר? מָה

לשתות, כפי ששמע מנוסח שאלתם⁸. כיון שכך, אומר ה' למשה מה ישתו - "ויורהו ה' עץ, וישלף אל הפנים ויקמתקו הפנים" (שמות טו, כה). במדרגה כזו, שמוכרחים לשתות, צריך באמת לדאוג שיהיו לישראל מים הראויים לשתיה.

"מה נשתה" - פגם במידת הבטחון

עוד יתכן לומר, שהפגם בשאלת "מה נשתה" לא היה ב"ניגון" שלה (שהשתמע כתלונה) או בנוסח שלה (שאמרו "מה נשתה" במקום "איך נחיה"), אלא עצם השאלה היתה בעייתית, שכן שאלה זו הוכיחה על פגם במידת הבטחון של ישראל. מהו גדר הענין של מידת הבטחון בה? - בשאלה זו נחלקו גדולי עולם. היו מחכמי המוסר שאמרו, שבטחון פירושו לבטוח בה' שימלא כל משאלה שעולה על לבי, ואם אדם אכן יבטח בזה בכל לבו, מובטח לו שהקב"ה אכן ימלא את רצונו. (זו היתה שיטת הגר"ר ישראל מסלנט זצ"ל ותלמידיו, ובעיקר של האסכולה הנובהרדקאית שמבין תלמידיו). היו מבעלי המוסר שאף נהגו כך למעשה, ונתקיימו בהם הדברים. למשל, על אחד מהם מסופר, שהיה צריך להגיע למוסקבה, אבל לא היה בידו כסף לקנות כרטיס נסיעה לשם. בכל זאת בטח בה' שיגיע למוסקבה, ואכן באורח פלא זמנו לו מן השמים סכום כסף ממקור בלתי צפוי, וכך הגיע למוסקבה. וכאלו היו מעשים רבים. לפי שיטה זו, במקום להתלונן ולשאול "מה נשתה", היו ישראל צריכים להיות בטוחים שיקבלו מים, ואז באמת היו מקבלים מים.

ואולם, איזו מדרגה של בטחון נדרשת, כדי לזכות שינהגו עם האדם בצורה כזו מן השמים? - זאת יש ללמוד ממעשה שהיה עם הגר"י מסלנט עצמו. הגר"י זצ"ל דרש פעם בבית הכנסת, שאם אדם יבטח בלב שלם שה' ימציא לו עשרת אלפים רובל, בודאי ישיג אותם. שמע בעל מלאכה אחד את הדברים, ואמר לעצמו: למה לי לעבוד? אשב בבית המדרש, אתפלל ואלמד כל היום, ואבטח בה' שיזמין לי עשרת אלפים רובל. אמר ועשה: עזב את עבודתו, התיישב בבית המדרש, ולמד. עברו ימים ושבעות, כלתה פרוטתו האחרונה מן הכיס, ועשרת אלפים הרובל לא הגיעו. בא אל הגר"י ושאל אותו, מדוע לא התגשמה משאלתו. אמר לו הגר"י: אם עדין בוטח אתה בלב שלם בדבר, ודאי עתיד הדבר להתקיים. אלא שאם קצרה סבלנותך, מוכן אני לקנות ממך את עשרת אלפים הרובל המובטחים לך בעתיד, עבור חמשת אלפים רובל שאתן לך כבר עכשיו. שמח בעל המלאכה על העסק, ונאות לו מיד. אמר לו הגר"י: כלך לך למלאכתך! אם מוכן אתה להחליף עשרת אלפים רובל בחמשת אלפים רובל, סימן שבטחונך איננו מלא, וא"כ אין לך מה לצפות להתגשמות משאלתך (תנועת המוסר ח"א סוף פכ"ז). הבטחון חייב אפוא להיות מלא ומוחלט. רק אז הוא "בטחון" שאפשר לסמוך עליו.

ובכל זאת, שאלה גדולה היא, האם באמת נכונה ההנחה הבסיסית של השיטה הזו, שה' ימלא כל משאלה שעולה על לבי, אם אבטח בו בכל לבי שכך יעשה. שכן, מי אמר שמה שאני רוצה אכן טוב עבורי? אולי מה שלדעתי טוב עבורי, כלל אינו טוב עבורי באמת? ובכלל, וכי יכול אני להכתיב לקב"ה מה לעשות בעולמו?! הרי לא שייך שהעולם יתנהל בצורה כזו, שאדם "יכתיב" לקב"ה מה לעשות איתו, ע"י שיבטח בו

מְצַמָּא... וגם שאר הצאן והבקר אינם טומנים ידם בצלחת ומשמיעים את קולם. הרי זה רעש נורא! רק מרעש כזה אדם יכול לצאת מדעתו, גם בלי מחסור במים. ואם נוסף לזה גם את הנשים והילדים שבוכים מצמא, הרי שהמצב הוא באמת נורא ואיום.

לאחר שלושה ימים כאלו, מגיעים סוף סוף למקום שיש בו מים! או! סוף סוף אפשר לשים קץ לצמאון! רואים מרחוק את המים, מתקרבים אליהם, טועמים... והנה הם אינם ראויים לשתיה! "ויבאו מרתה, ולא יכלו לשתת מים מפרה פי מרים הם" (שמות טו, כג). איך אפשר שלא להתאכזב! איך אפשר שלא לצאת מהכלים! ואכן, זה מה שישראל עושים: "וילנו הָעַם עַל מִשָּׁה לְאֹמֵר מַה נִשְׁתֶּה" (שם, כד).

כיצד התייחסו חז"ל לתגובה זו של ישראל, לאחר שלושה ימי צמא במדבר, ולאחר שנוכחו לראות שהמים שהגיעו אליהם בלתי ראויים לשתיה? - חז"ל רואים בתגובה זו תגובה בלתי ראויה. מונים אותה כאחד מעשרה נסיונות שניסו ישראל את ה' במדבר (ערכין טו, א). וצריך להבין: מה הטענה כאן על בני ישראל? מה הם כבר אמרו? הרי לא אמרו למשה "למה הָעֵלִיתָנוּ מִמִּצְרַיִם", או משהו בסגנון הזה, כמו שאמרו בפעמים אחרות (שמות יד, יא; שם טז, ג; שם יז, ג; במדבר כ, ה ועוד). הם בסך הכל שאלו "מה נשתה"! מה לא תקין כאן? אסור לאדם צמא, שכבר שלשה ימים לא שתה, לבקש משהו לשתות!?

"מה נשתה" - פגם ב"ניגון" השאלה, או בניסוחה

רש"י התייחס לקושי זה ופירש, שהטענה כלפי ישראל לא היתה על עצם השאלה, אלא על ה"ניגון" שבו היא נאמרה. "לא נמלכו במשה בלשון יפה... אלא נתלוננו" (רש"י שם טו, כה). גם בקשה מוצדקת מאד, צריכה להאמר ב"ניגון" ראוי וברוך כבוד. אם היו באים אל משה ושואלים: "למדנו רבינו, מה נשתה?" - הכל היה בסדר. כמו כן, אם היו אומרים לו: "בקש עלינו רחמים שיהיה לנו מים לשתות" - גם אז הכל היה בסדר (רש"י שם, שכן מדרכי עבודת ה' הוא שאדם יתפלל על צרכיו. אבל ישראל לא באו אל משה בשאלה או בבקשה להתפלל עליהם, אלא בתלונה וברטרוניא. "וילנו הָעַם עַל מִשָּׁה לְאֹמֵר מַה נִשְׁתֶּה". כאשר באים בניגון של תלונה - יש כאן פגם. לכן נחשבת להם בקשה זו כאחד מעשרה נסיונות שניסו את הקב"ה במדבר.

עוד אפשר לפרש, שהפגם בשאלת "מה נשתה" לא היה בניגון שבו נאמרה השאלה, אלא בנוסח השאלה - "מה נשתה". מה פירוש "מה נשתה"? אולי הקב"ה רוצה שתחיו בלי לשתות? הרי זמן לא רב אחרי אותו מעשה (כחודש וחצי אחר כך), משה חי שלוש פעמים ארבעים יום בלי לאכול וכלי לשתות כלל! (דברים ט, ט; שם, יח) גם אליהו הנביא חי ארבעים יום בלי לאכול וכלי לשתות⁷ (מלכ"א יט, ח). הרי ששייכת מדרגה כזו, לחיות בלי אוכל וכלי מים. אם כן, אולי גם כאן רצה ה' להעמידם במדרגה כזאת, של חיים בלי אוכל וכלי מים, במשך ארבעים יום, או במשך זמן אחר שהקב"ה היה גוזר. אך כיון שהתלוננו ושאלו "מה נשתה", לא זכו להגיע למדרגה זו, ובמו פיהם גזרו על עצמם שיהיו חייבים עכשיו לשתות [בבחינת "ברית כרותה לשפתים" (מו"ק יח, א)]. אם היו שואלים "איך נחיה", ולא "מה נשתה", אולי היו חיים בלי שתיה. רק מפני ששאלו "מה נשתה", הורידו את עצמם למדרגה כזו שמוכרחים

אולי משהו אחר? אי אפשר להחליט לקב"ה איך לפעול. אפשר לבקש משר המשקים שישתדל בשבילך, שיזכיר אותך לפני פרעה, אבל לומר "פִּי אִם זְכַרְתִּי אֶתְךָ", שרק זו הדרך להנצל ואין בלתי - זהו חסרון במדת הבטחון. כי מדת הבטחון היא, שלא אני קובע לקב"ה מה לעשות ואיך לעשות, אלא משאיר החלטה זו בידי. ולו ית' יש הרבה דרכים איך לפעול, גם באופנים שאינני יכול כלל להעלות על דעתי¹².

ואכן, בסופו של דבר הקב"ה הוציא את יוסף מבית הסהר שלא בדרך שיוסף חשב (ע"י ששר המשקים בבחירתו יזכור את יוסף ויזכיר אותו לפני פרעה כדי לשחררו), אלא בדרך אחרת. ע"י שפרעה חלם חלום, ולא היה מי שיפתור אותו, ורק מחמת זה הואיל שר המשקים להזכיר ביוסף ולהזכירו לפני פרעה. וגם זה, לא כדי שישחררו אותו מבית הסהר, אלא רק להשתמש בו בתור פותר חלומות, ואח"כ - אפשר להחזירו לכלא. הרי שהצלתו של יוסף באה בדרך אחרת, ולא כפי שחשב שיהיה.

תביעות על יעקב אבינו ועל משה רבינו על שהביעו מורת רוחם מהנהגת ה'

דבר דומה מוצאים אצל יעקב אבינו. יעקב אומר לבניו: "לְמָה הִרְעַתֶּם לִי לְהַגִּיד לְאִישׁ הָעוֹד לְכֶם אֶחָד" (בראשית מג, ו). אמר הקב"ה: "אני עוסק להמליך את בנו במצרים, והוא אומר "לְמָה הִרְעַתֶּם לִי"! (ב"ר צא, ו) על אדם גדול כמו יעקב אבינו יש תביעה מן השמים, שלא להתבטא באופן כזה. הוא צריך להבין שאין שום רע בעולם, אלא הכל טוב. גם אם אינו מבין למה המשנה למלך המשוגע שָׁם את שמעון בני בבית הסוהר ודורש להביא אליו את בנימין, צריך להאמין שהכל לטובה. מה הטובה? - לא מבינים כרגע. אבל הקב"ה כן מבין מה כאן הטובה. אז אסור לומר "לְמָה הִרְעַתֶּם לִי". כי צריך להאמין שאין כאן שום רעה, רק טובה.

גם על משה רבינו בא הקב"ה בטענה, על שאמר "לְמָה הִרְעַתָּה לְעַם הַזֶּה, לְמָה זֶה שָׁלַחְתָּנִי" (שמות ה, כב). אמר הקב"ה: "הרהרת על מדותי, לפיכך העשוי לפרעה תראה, ולא העשוי למלכי שבעה אומות, כשאביאם לארץ" (רש"י). הרי מה שגרמתי להכבדת השעבוד על ישראל היה לטובתם, כדי שקושי השעבוד יבוא במקום אריכותו, וכך יקדימו לצאת ממצרים ולהגיע לארץ ישראל, ותתקיים ההבטחה "וְדוֹר רְבִיעִי יִשׁוּבוּ הָאֶרֶץ" (בראשית טו, טז). את זה לא לקחת בחשבון, ולא חשבת על זה, אלא הרהרת על מדותי, ולכן מדה כנגד מדה - לא תזכה לראות את כניסתם המוקדמת של ישראל לא"י.

לבכות ולהצטער על הצרות של עם ישראל, זה טוב ומותר ומצוה. זה מה שהקב"ה רוצה, שהצדיקים יבכו על הצרות של עם ישראל ויתפללו עליהם. אבל עם זה צריך להיות בטוח, שהקב"ה לא "הִרְעַתָּה לְעַם הַזֶּה". הקב"ה עושה לטובה, גם כשבעיני הבשר שלנו איננו רואים ואיננו מבינים.

השיחה נערכה לפי שטחיות הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

שיעשה עמו כך וכך.

ואכן, לחזון איש היתה שיטה אחרת בענין זה. החזון איש סבר, שההנהגה הנ"ל מתאימה אולי לגדולי ישראל, אבל לא זו המשמעות הרגילה של בטחון. בטחון אין פירושו לבטוח בה' שימלא כל משאלה שעולה על לב. מהי אפוא הגדרת מידת הבטחון לדעת ה"חזון איש"? הבטחון בה' לדעת ה"חזון איש" הוא, "הָאֱמוּנָה שאין מקרה בעולם, וכל הנעשה תחת השמש - הכל בהכרזה מאיתו יתברך" ("אמונה ובטחון" פ"ב אות א'). כלומר, לא אני קובע לה' מה יקרה, אלא מה שקורה - אני מאמין שקורה בהשגחתו, כי הוא עשה עושה ויעשה לכל המעשים. "מִהָ מְצַעְדֵי גִבּוֹר פּוֹנְנִי" (תהלים לו, כג), והקב"ה יודע לאן להדריך אותי, ומה טוב בשבילי באמת. לא תמיד הטובה בהנהגת ה' ניכרת לעינינו ומובנת לנו. לפעמים יש צרות, ואנו צועקים עליהן לה'. אבל כך עלינו להאמין, שגם אם אין הדבר נראה לעינינו כטובה - "אלקים יִשְׁכְּחֵה לְטָבָה" (בראשית נ, כ), ו"כל דעביד רחמנא - לטב עביד" (ברכות ס, ב; שו"ע או"ח סי' ר"ל ס"ה)⁹.

על כל פנים, גם לפי שיטה זו, שבטחון בה' פירושו "הָאֱמוּנָה שאין מקרה בעולם, וכל הנעשה תחת השמש הכל בהכרזה מאיתו יתברך", לא היו צריכים ישראל לשאול "מה נשתה". היו צריכים לבטוח בה' שעושה את הדבר הטוב ביותר עבורם. מותר גם להתפלל, ואף מצוה להתפלל לה' בעת צרה. אבל להקשות קושיות ולהתלונן על הנהגת ה' - אסור¹⁰. כי אדם לא יודע הכל, וגם לא יודע מה טוב ומה רע בשבילו. רק הקב"ה יודע מה טוב ומה רע לאדם, והקב"ה הרי עושה הכל לטובה.

למה נגזר על יוסף לשבת שנתים נוספות בבית הסהר

הזכרנו את שיטת החזו"א בהגדרת מידת הבטחון, לפיה הבטחון הוא "הָאֱמוּנָה שאין מקרה בעולם, וכל הנעשה תחת השמש - הכל בהכרזה מאיתו יתברך" ("אמונה ובטחון" פ"ב אות א'). לא אני קובע לקב"ה מה לעשות, אלא הקב"ה הוא זה שקובע מה לעשות עמי, כי רק הוא יודע מה באמת הדבר הטוב ביותר עבורי, ולפי זה הוא פועל.

דוגמא לכשלוך דק בנקודה זו מוצאים אצל יוסף הצדיק. התורה אומרת, "וְלֹא זָכַר שָׂר הַמִּשְׁקִים אֶת יוֹסֵף וַיִּשְׁכַּחְהוּ" (בראשית מ, כג). אומר רש"י: "ולא זכר שר המשקים - בו ביום. וישכחו - לאחר מכן. מפני שתלה בו יוסף בטחונו לזכרו, הוזקק להיות אסור עוד שתי שנים."

וצריך להבין: מה הטענה כאן על יוסף? יוסף יושב בבית סוהר, למה שלא יפנה אל מי שעומד להשתחרר משם, שישתדל בשבילו אצל המלך? נאמרו בזה ביאורים שונים¹¹, אבל לפי מה שאמרנו חושבני שאפשר לבאר שהטענה על יוסף איננה על עצם העובדה שהוא פונה אל שר המשקים שישתדל עבורו. במצב שיוסף נמצא בו, זוהי השתדלות ראויה. מה א"כ הטענה על יוסף? הטענה היא, שהוא אומר לשר המשקים, "פִּי אִם זְכַרְתִּי אֶתְךָ". מלשון "כי אם" משמע, שאין שום דרך אחרת עבורו להנצל "כי אם" זו - שיזכירו אותו לפני פרעה. והרי לקב"ה לא חסרות דרכים להציל! אולי הקב"ה ירצה לעשות מהפכה במצרים, יוריד את פרעה מכסאו וימנו את יוסף למלך?

1. ועוד הטעיה נעשתה שם, שנצטוו ישראל לחנות "לפני בעל צפן" (שמות יד, ב), אשר "הוא נשאר מכל אלהי מצרים, כדי להטעותן, שיאמרו קשה יראתן" (רש"י), ויאמרו המצרים "כי גדול כח עבודה זרה שלהם, ובכחה יעשו שם מלחמה" (גו"א), "דאם לא כן למה דוקא במקום הזה יחנו" (שם). ובזוהר מובא עוד דבר שנעשה כדי להטעות את פרעה. והוא, מה שהיו ישראל הולכים ביום ובלילה (עי' שמות יג, כא), כאנשים הבורחים, שמנצלים גם את שעות הלילה למנוסתם. וזה נעשה כדי להטעות את פרעה, שיאמר שלא הקב"ה הוציא את ישראל ממצרים, אלא הם מעצמם יצאו וברחו משם, ולכן הם מתנהגים כבורחים והולכים ביום ובלילה (וזוהר ח"ב מו, ב. וכ"כ הרשב"ם שמות שם).
2. הקשה האוה"ח הק', "למה יצטרך ה' להערים ח"ו על הדבר, והוא עשה יעשה כל אשר יחפוץ בלב פרעה לרדוף". ותירץ, שעשה כן כדי שישאר לא יפחדו כ"כ מרדיפת פרעה, שהרי הם עצמם גרמו לו לרדוף (אוה"ח שמות יד, ב). ובמקום אחר כתב, שהטעיה זו נעשתה כדי להעניש את פרעה במידה כנגד מידה. דכיון שתחילת שעבוד מצרים היה ע"י הטעיה שהטעה פרעה את ישראל בפה רך (סוטה יא, ב) - "שְׁמַשְׁכֶם בְּדַבְרִים וּבְשֹׁכֵר, עַד שֶׁהֲרִגְלִים לְעַבְוֹדָה" (רש"י שם), "ולכך העביד בהן בתחלה בפה רך, כדי שיעשו הלבנים בכל פהם, וְלִרְאוֹת כֹּל יְכוּלֵת שְׁלֵהֶם, ולפי מספר שעשו ביום הראשון גזרו עליהם לעשות כל הימים" (שמו"ר ה, יח) - לכן גם היציאה הסופית משעבוד מצרים נעשתה ע"י הטעיה נגדית, שישראל הטעו את פרעה, כדי שירדוף אחריהם ויטבע בים (אוה"ח שמות ג, יח). [ושני תירוצים אלו יש בהם כדי להסביר גם את סיבת ההטעיה שהובאה בהערה הקודמת, שהיו הולכים ביום ובלילה].
3. גם הר"ן כתב לגבי כמה דברים (שתכליתם היתה לגרום לפרעה לרדוף אחרי בני ישראל): "וכונת כל אלו הדברים היתה נעלמת מישראל, ואולי גם ממה שה' ולסיבת כל זה היה ראוי שיספקו ישראל בשליחותו של משה, אף על פי שהאמינו בו בתחילה. והוא שרמזו ואמר: וַיִּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה ה' בְּמִצְרַיִם... וַיֶּאֱמִינוּ בָהּ; וּבְמִשְׁחָה עָבְדוּ (שמות יד, לא). כלומר, אז הכירו, שכל מה שהיו מופלאים ממנו תחילה ומסתפקים בו, לא היה רק לסבב שמצרים עצמם יכנסו בים" (דרשות הר"ן סוף דרוש י"א).
4. וכתב בעל הטורים בפרשת מסעי: "וַיִּסְעוּ מֵאֲתָם, וַיֵּשְׁבּוּ בְּעַל פִּי הַחִירָת (במדבר לג, ז) - ואינו אומר וַיֵּשְׁבוּ" [בלשון רבים, כמו שנאמר בשאר המסעות - 'ויסעו', 'ויחננו']; מלמד, שכולם היה להם לב אחד לעשות כן על פי ציוויו של משה".
5. והרי היו מחומשים בכלי זין, שנאמר: "וַיִּחַמְּשֵׁם עָלָיו בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֲרֵץ מִצְרַיִם" (שמות יג, יח), ואין חמושים אלא מזויינים (רש"י שם).
6. וזה היה בדרך נס, שנמצאה להם כמות כזו של חמורים במצרים לשאת את כספם וזהבם של המצרים, ולזכר ענין זה ציורת התורה על פדיון פטר חמור (עי' ספורנו שמות יג, יד).
7. וכן אדם הראשון בגן עדן לא היה מוכרח לאכול ולשתות, "והאכילה היתה לו מתחילה לעונג" בלבד (רמב"ן בראשית ב, יז), ולא כהכרח קיומי.
8. וכן מצינו במן, שהיה "לֶחֶם אֲפִירִים" (תהלים עח, כה) - להם שנבלע באברים (יומא עה, ב), ואינו יוצא מן המעים (רש"י שם) - והגמרא שואלת על כך: אלא מה אני מקיים "וַיִּתֵּד תְּהִיָּה לָךְ עַל אֲזַנְךָ וְהָיָה בְּשִׁבְתְּךָ חוֹץ וְחִפְּתָהּ בָּהּ וְשִׁבְתָּ וְכִסְפִּיתָ אֶת צַאֲתָךְ" ? (דברים כג, יד) ומתוצאת: לאחר שסרחו. היינו, שנתלוננו ואמרו: עתיד קן זה שיתפח במעינו! כלום יש ילוד אשה שמכניס ואינו מוציא? אמר הקב"ה: אני אמרתי יהיו כמלאכי השרת, עכשיו אני מטריח אותם שלש פרסאות (יומא שם), לצאת אל מחוץ למחנה לעשות את צרכיהם. הרי שתלונתם על המן גרמה להם לירד ממדגתם, והקב"ה עבר להנהיגם במדרגה נמוכה יותר, כפי שבקשו, שיצטרכו לנקביהם.
9. ומ"מ, יש ראיות רבות גם לשיטה הראשונה. ונביא כמה מהן: (א) "וַיִּחַחוּ וַיִּבְטְחוּ אֶל ה'" (תהלים ד, ו) - פירש הספורנו: "בטחו אל ה' שיתן משאלותיכם"; (ב) כתב המהר"ל: "בשעת מעשה ישים בטחוננו ומחשבתו אל ה' יתברך, שיעזור לו בכל אשר צריך להשתדל... או יעשה הקב"ה בקשתו... ולכך יש לבטוח בו יתברך עדי עד שיכול להשפיע עליו מעולם העליון שהוא כולו טוב... וזה נרמז במה שאמר (תהלים לב, י): וַיִּבְטַח בָּהּ - קֶסֶד וְסוּבְכָנוּ" (נתיבות עולם, נתיב הבטחון). [הגה"צ ר"א דסלר זצ"ל (מכתב מאליהו, חלק ה', עמ' 74-75) הביא את שיטת החזו"א (מבלי להזכיר את שמו) והסתייג ממנה, והזכיר את דברי המהר"ל הללו, ועוד ראיות (ע"ש עמ' 75-77); (ג) "וְהִתְעַנַּג עַל ה' וַיִּתֵּן לָךְ מִשְׁאֲלַת לִפְךָ" (תהלים לו, ג) - פי' מרן הגרי"ז: "יש לבאר בזה, דהנה האדם אשר יודע בממון שהוא כבר הרויח בעסק ובודאי יקבלנו, אף שהוא שמח על זה, מ"מ אין שמחתו שלימה וגדולה עד אשר יהיה הכסף אצלו ממש בידו, ורק אז גדול אצלו העונג ממש... אמנם הדרגה הגדולה הנדרשת מן האיש היא, כאשר בטחוננו כה גדול עד אשר ששמחתו כה גדולה כאילו כבר נמצא כספו בכיסו, וז"ש התענג על ה', שהבטחון יתן לו תענוג כאילו כבר כספו בכיסו, ואז ויתן לך משאלות לבך" (חידושי מרן הגרי"ז החדשים סי' ל"ז). יש שיישבו את שיטת החזו"א מן הראיות הללו ואמרו, שהחזו"א דיבר על השיעור המינימלי המתבקש למצות הבטחון, וההגדרה שכתב היא המינימום הנדרש מכל יהודי, ובפחות מזה אין כאן בטחון כלל. ועכ"פ שיעור בטחון כזה, ודאי אינו מספיק למלא את משאלות האדם, ואינו פוטר אותו מלחשוש על גורל העתיד, שאינו אלא שקול - או שהקב"ה יתן לו את מבוקשו, או שלא. אבל הראשונים עסקו במדרגות גבוהות יותר - במי שעובד על עצמו לבטוח בה' ולהשען בו בכל כחו ולסמוך על רחמי ה'. אופן כזה של בטחון עשוי לגרום לכך, שכל המשאלות תתגשמה כמעט בודאות (אלא אם כן הן סותרות לתפקידו של האדם בעולמו). וכנראה גם החזו"א עצמו רמז למדרגה זו, בכתבו: "יש עוד ממידת הבטחון, כי על הבוטח שורה רוח קודש, ומתלוה עמו רוח עוז המבשרו כי אמנם יעזרהו ה'". [וחשוב לציין, שבטחון במדרגה זו, אין הכוונה שיבטח סתם בבטחון חזק בה', שודאי תתגשמה משאלותיו. כי בטחון אינו סתם ציפיה חזקה או משאלת לב עמוקה, אלא הכוונה היא לתחושת תלות מוחלטת ברחמי ה', שודאי ירחם עליו ויתן לו משאלות לבו].
10. הגמרא מביאה מעשה בהלל הזקן, שהיה מהלך בדרך ושמע קול צוחה בעיר, אמר: מובטחני שאין זה בביתי... (ברכות ס, א). והקשה השל"ה הק', מגן היה הבטחון להלל שאין הצוחה מביתו? וכי לא יתכן שתבוא ח"ו צרה לצדיק, או לאחד מבני ביתו? ותירץ השל"ה, שאין הכונה שהלל אמר מובטחני שאין הצרה מביתי, אלא כונתו היתה לומר מובטחני שאין הצוחה מביתי. כי הצרה - אפשר שתהיה בביתי; אבל הצוחה והצעקה - עליה היה מובטח שלא היתה בביתו, כי הורגלו לקבל הצרות בטוב לבב (של"ה, עשרה מאמרות, מאמר חמישי, אות קע"ד).
11. עי' "בית הלוי" על התורה (ריש פרשת מקץ). וכן "אמונה ובטחון" לחזו"א (פ"ב אות ו').
12. לפי ביאורו של הרב שליט"א, שהבעיה בדבריו של יוסף היתה במה שאמר "כי אם", צריך להבין, מה הוא זה שאמרו חז"ל, "על ידי שאמר לשר המשקים זכרתי והזכרתי ניתוספו לו שתי שנים" (ב"ר פט, ב), והרי לא בלשון זו היתה הבעיה, אלא בלשון "כי אם". וצ"ל, שאם לא היה יוסף אומר "כי אם" - לא היה נענש. אבל אחר שאמר "כי אם", העונש על זה היה כנגד ב' פעמים שאמר "וַיִּכְרְתֵנִי... וַיִּחַרְתֵּנִי". דכיון שתלה תשועתו בזכרון שר המשקים, וסבר שזו הדרך היחידה לפניו להנצל, לכן נענש במדה כנגד במדה להיות בבית האסורים עד שישתכח הזכרון משר המשקים, ושכחה היא אחר י"ב חודש, כמו שאמרו חז"ל, "אין המת משתכח מן הלב אלא לאחר י"ב חדש" (ברכות נח, ב), ולא רק במת הוא כן, אלא בכל דבר, כמבואר בתו"ס חת"ס (אה"ע ח"א סי' קי"ט), ע"ש]. ורק אחרי שישתכח הזכרון משר המשקים - תבוא התשועה באופן אחר, כמבואר בהמשך דברי הרב שליט"א.